

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій
Кафедра авіаційної психології

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач випускової кафедри

Любов ПОМИТКІНА

«_____»_2022 р.

Кваліфікаційна робота

(пояснювальна записка)

ЗДОБУВАЧА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «БАКАЛАВР»
ЗА СПЕЦІАЛЬНІСТЮ 053 «ПСИХОЛОГІЯ»

**Тема: «ОСОБЛИВОСТІ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ У ЧОЛОВІКІВ З РІЗНИМ
СІМЕЙНИМ СТАТУСОМ»**

Виконавець: студентка групи ПС- 406 Радченко Анна Миколаївна

Керівник: кандидат психологічних наук, доцент кафедри авіаційної психології
Мужанова Н.В.

Нормоконтролер: Мужанова Н.В.

Київ – 2022

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет лінгвістики та соціальних комунікацій

Кафедра авіаційної психології

Спеціальність 053 «Психологія»

Освітньо-професійна програма «Психологія»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач випускової кафедри

_____ Любов ПОМИТКІНА

«__» _____ 2022 р.

Завдання

на виконання кваліфікаційної роботи Радченко Анни Миколаївни

1. Тема дипломної роботи: «Особливості вольових якостей у чоловіків з різним сімейним статусом», затвержена наказом ректора № 477/ст від 05.05.2022 р.

2. Термін виконання роботи: з 23.05.2022 р. по 19.06.2022 р.

3. Вихідні дані до роботи: вибірка – одружені та не одружені чоловіки (40 осіб), вік яких знаходився в межах 24-35 років.

Методики дослідження: «Опитувальник вольових якостей особистості» М. Чумакова; тест-опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» А. Зверкова та Е. Ейдмана; методика «Дослідження схильності до ризику» О. Шмельова.

4. Зміст пояснювальної записки: вступ дипломної роботи містить висвітлення актуальності дослідження вольових особливостей особистості, об'єкт, предмет, мету, завдання, практичне значення дослідження. Перший розділ включає аналіз наукової літератури стосовно теорій волі та особливостей вольових якостей, вікові особливості чоловіків. В другому розділі представлена характеристика умов та етапів дослідження, методологічна основа, опис психодіагностичних методик, результати дослідження особливостей вольових якостей, вольової саморегуляції та схильності до ризику у чоловіків з різним

сімейним статусом. У висновках подані загальні підсумки роботи.

5. Перелік обов'язкового графічного матеріалу: 6 таблиць, 1 рисунок.

6. Календарний план-графік:

№ пор.	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Вибір теми та формулювання завдань	Лютий	
2	Тематичний добір та аналіз наукових праць	Лютий	
3	Оформлення теоретичної частини	Квітень	
4	Методологічне обґрунтування емпіричного дослідження	Квітень	
5	Проведення емпіричного дослідження	Квітень	
6	Аналіз та інтерпретація отриманих результатів	Квітень	
7	Оформлення кваліфікаційної роботи відповідно ДСТУ	Травень	
8	Попередній захист кваліфікаційної роботи	30.06.2022	
9	Виправлення зауважень, оформлення рецензії, відгуку наукового керівника	Червень	
10	Подання кваліфікаційної роботи нормоконтролеру та на підпис завідувачу кафедри	13.06.2022	
11	Захист кваліфікаційної роботи	14.06.2022	

7. Дата видачі завдання « 27 » січня 2022 р.

Керівник дипломної роботи _____ Наталія МУЖАНОВА
(підпис керівника)

Завдання прийняла до виконання _____ Анна РАДЧЕНКО
(підпис випускника)

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до дипломної роботи «Особливості вольових якостей у чоловіків з різним сімейним статусом». 40 с., 29 літературних джерела, 6 таблиць, 1 рисунок.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: ВОЛЯ, ВОЛЬОВІ ЯКОСТІ, ВОЛЬОВА САМОРЕГУЛЯЦІЯ, СХИЛЬНІСТЬ ДО РИЗИКУ.

Об'єкт дослідження – вольові якості особистості.

Предмет дослідження – особливості вольових якостей у чоловіків з різним сімейним статусом.

Мета дослідження – визначити особливості вольових якостей у чоловіків з різним сімейним статусом.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, класифікація. Методи математичної статистики: критерій Колмогорова-Смірнова; критерій Т-Ст'юдента.

Психодіагностичні методики: «Опитувальник вольових якостей особистості» М. Чумакова; тест-опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» А. Зверкова та Е. Ейдмана; методика «Дослідження схильності до ризику» О. Шмельова.

Нами було визначено, що більшість досліджуваних вольових якостей є характерними саме для одружених респондентів, а саме: відповідальність, рішучість, витримка, наполегливість, уважність, цілеспрямованість, вольова саморегуляція, самовладання; для чоловіків, що є не одруженими найбільш характерними вольовими якостями виступили — самостійність, енергійність та схильність до ризику.

Матеріали дослідження можуть бути використані як основа для розробки тренінгових програм, індивідуальної роботи з метою розвитку волі, вольових якостей та тренування вольової саморегуляції особистості.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ	9
1.1. Теоретичні аспекти вивчення волі та вольових якостей індивіда	9
1.2. Психологічні особливості періоду ранньої дорослості чоловіків	12
1.3. Особливості впливу стосунків на прояв вольових якостей у чоловіків...	15
Висновки до розділу 1	18
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ЧОЛОВІКІВ З РІЗНИМ СІМЕЙНИМ СТАТУСОМ	19
2.1. Організація та характеристика методик дослідження	19
2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження та їх інтерпретація	22
2.3. Рекомендації щодо розвитку вольових якостей у чоловіків із різним сімейним статусом	32
Висновки до розділу 2	35
ВИСНОВКИ	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	38

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблема волі особистості в сучасній психології була і залишається актуальною, оскільки передумови її розвитку передбачають здатність індивіда до володіння своєю поведінкою та вольовими процесами. Саме через необхідність успішної інтеграції в суспільстві та розвитку індивідуальних моделей життєдіяльності.

Воля – це здатність людиною свідомо керувати власною поведінкою, долаючи при цьому складнощі внутрішнього та зовнішнього характеру, що призводить до самодетермінації поведінки та психічних процесів [10]. Якщо говорити про вольові якості, то варто розуміти, що відповідні прояви волі індивіда відіграють важливу роль в досягненні мети та цілей. Також вони виступають певним регулятором поведінки людини, як в професійному так і повсякденному житті.

Наразі в психології визначення поняття волі не зводиться до єдиного розуміння. Ця категорія пояснюється в багатьох теоріях, наприклад: мотиваційна теорія (С. Рубінштейн, Б. Зейгарник, О. Мазут та ін.); гетерономна теорія (Л. Виготський, Г. Ебінгауз, І. Гербарт та ін.), що характеризує її як явище утворене з процесів пам'яті та мислення; теорія розуміння волі в якості здатності долати перешкоди (Н. Аха, Д. Узнадзе, Х. Хекхаузен та ін.); теорія волі як форми психічної регуляції людини (Г. Костюк, Р. Павелків, К. Корнілов та ін.); та інші.

Серед теорії та підходів до класифікації вольових якостей в психології особистості також існує багато варіантів, наприклад: вольові якості індивіда, що пов'язані з активністю та гальмуванням дій і психічних процесів (Ф. Гоноболін, І. Березівська); класифікація вольових якостей на групи позитивних та негативних (В. Селіванов); теорія морально-вольових якостей індивіда (П. Рудік, Є. Ільїн, Н. Семенченко, Ю.Ковальова); та інші.

Проблема волі та вольових якостей в сучасній психології є однією з найскладніших тем дослідження, оскільки дані категорії тісно пов'язані з

психічними процесами особистості. Актуальною тематикою дослідження в психології особистості виступають вольові якості людини, формування та розвиток яких допомагає розв'язувати складні життєві ситуації. Хоча категорія вольових якостей в психології описується в дослідженнях багатьох авторів (О. Биков, С. Поліщук, Т. Шульга, В. Калін, В. Селіванов, Н. Будрейко, Н. Макарова, О. Барабаш, М. Ільїна та багато інших), проте недостатньо розкритою залишається змістовна тематика волі та вольових якостей, їх функціонування й розвиток. Саме тому доцільним в даному дослідженні стало вивчення особливостей вольових якостей респондентів (чоловіків з різним сімейним статусом), а саме – відповідальність, рішучість, витримка, наполегливість, уважність, цілеспрямованість, самостійність, енергійність; а також вольової саморегуляції та схильності до ризику як детермінант розвитку вольових якостей індивіда.

Наукова новизна даного дослідження полягає в тому, щоб переосмислити існуючі концепції вольових якостей людини, вивчити особливості вольових якостей чоловіків в стосунках та вільних чоловіків, а також дослідити особливості вольової саморегуляції та схильності до ризику, які в свою чергу виступають важливими змінними у розвитку волі людини в цілому.

Об'єкт – вольові якості особистості.

Предмет – особливості вольових якостей чоловіків з різним сімейним статусом.

Мета дослідження – визначити особливості вольових якостей у чоловіків з різним сімейним статусом.

Для досягнення мети були поставлені наступні **завдання** дослідження:

1. На основі теоретичного аналізу наукової літератури систематизувати підходи до розуміння волі та вольових якостей, а також розкрити основні психологічні особливості періоду ранньої дорослості чоловіків.

2. За допомогою емпіричного дослідження з'ясувати чи наявні статистично значущі відмінності у прояві вольових якостей серед

одружених та не одружених чоловіків.

3. На основі теоретичного аналізу наукової літератури та проведеного емпіричного дослідження сформувавши рекомендації щодо розвитку вольових якостей у чоловіків із різним сімейним статусом.

Для виконання завдань емпіричного дослідження було обрано такі

методи:

- 1) теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, класифікація;
- 2) методи математичної статистики: критерій Колмогорова-Смірнова; критерій Т-Ст'юдента;
- 3) психодіагностичні методики: «Опитувальник вольових якостей особистості» М. Чумакова; тест-опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» А. Зверкова та Е. Ейдмана; методика «Дослідження схильності до ризику» О. Шмельова.

Вибірку дослідження було сформовано з 40 чоловіків віком від 24 до 35 років. Відмінним критерієм слугувало сімейне становище: 20 осіб чоловіки, які мають стосунки та 20 однаків.

Практична значимість даної роботи полягає в дослідженні специфіки особливостей вольових якостей чоловіків із різним сімейним статусом. Дослідження дає більше розуміння розвитку вольових якостей в одружених та не одружених чоловіків, що в подальшому дає змогу ефективніше корегувати та тренувати волю. Практична значимість зумовлена необхідністю дослідження особливостей вольової саморегуляції і схильності до ризику як однієї з основних детермінант вольових якостей.

Матеріали дослідження можуть бути використані як основа для розробки тренінгових програм, індивідуальної роботи з метою розвитку волі, вольових якостей та тренування вольової саморегуляції особистості.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Теоретичні аспекти вивчення волі та вольових індивіда

Вивчення волі та вольової поведінки людини стало актуальним напрямом в психологічних дослідженнях ще на початку 18-19 століття та в подальші роки розкриття тематики вольової сфери дещо зменшилось, через складність у дослідженні. Загалом, воля виступає психічним процесом, який відбувається в свідомості людини та здійснює цілеспрямовану регуляцію діяльності і поведінки. Головною метою волі як психічного процесу є досягнення індивідом поставленої мети. Воля проявляється у можливості та здатності особистості до подолання різноманітних перешкод та складних ситуацій, а також у здатності досягати цілей й керувати при цьому власною поведінкою[1;13;23].

Якщо розглядати волю в її широкому розумінні, то вона поєднує в собі усі процеси, які безпосередньо з нею пов'язані – вольові дії, стани, регуляція та саморегуляція поведінки, тощо; а у вузькому сенсі вольова сфера особистості містить в собі лише вольові якості індивіда [10;14;22].

Якщо говорити про основні особливості індивіда то варто виділи наступні: воля вважається результатом розвитку людини в суспільному та історичному аспектах; саме під час діяльності особистості у неї формується воля, що в свою чергу вимагає від індивіда зусиль, навичок та вмінь, а також якостей вольової регуляції поведінки; одне з головних місць у вольовій сфері особистості посідає безпосередньо вольова регуляція, тобто здатність індивіда до свідомого самоствавлення та власних можливостей приймати наслідки діяльності; якщо розглядати загальну структуру вольової сфери особистості, то воля має тісні зв'язки з такими структурами як – мислення, емоції та почуття, мотивація, свідомість та самосвідомість, індивідуальні особистісні властивості [21;22].

Розвиток волі в індивіда пов'язаний з низкою важливих особливостей: процесом перетворення мимовільних психічних процесів у довільні; набуттям контролю над індивідуальною поведінкою та активністю; формуванням та розвитком вольових якостей; усвідомленням поставлених цілей та мети, їх досягнення, подоланням перешкод та застосування вольових зусиль протягом тривалого часу [22].

Вольова регуляція особистості поєднує в собі вольові процеси індивіда (вольові вчинки та зусилля), вольову діяльність (довільні та мимовільні дії та акти), вольові стани індивіда (психічні стани, які активізують та оптимізують роботу фізичних, інтелектуальних та моральних сил індивіда), якості волі (стійкі та незалежні психічні утворення) [13;30].

Важливою складовою волі індивіда виступають вольові якості та властивості – стійкі вияви вольової поведінки та волі загалом, що розвиваються під впливом долаття перешкод або на основі отриманих результатів подолання труднощів (вольового досвіду). У більш вузькому значенні вольові якості характеризують вольову регуляцію людини, що в свою чергу пов'язується із вольовими зусиллями для подолання складнощів [23;24].

Серед основних вольових якостей варто виділити наступні групи [4;12;18]:

1) *первинні вольові якості*: сила волі – вольове зусилля індивіда, що застосовується до досягнення поставлених цілей; наполегливість – здатність індивіда до мобілізації власних можливостей задля подолання труднощів протягом тривалого часу; витримка – здатність людини до гальмування думок та почуттів, дії та діяльність загалом, які в свою чергу заважають прийняттю рішення та його результативності; енергійність – можливість індивіда швидко діяти із застосуванням індивідуальних сил (фізичних та моральних);

2) *вторинні якості волі*: рішучість – здатність людини приймати власні рішення та реалізовувати їх у діяльності; сміливість – вміння індивіда долати страхи та бути готовим до ризикованих дій та вчинків задля досягнення поставлених цілей; самовладання – здатність особистості контролювати почуття та емоції, підпорядковувати власну поведінку відповідно до

поставлених цілей; впевненість в собі – готовність слідувати за власними рішеннями, орієнтуючись і довіряючи власним силам та ресурсам [4;12;18];

3) *третинні вольові якості*: відповідальність – вміння особистості дотримуватись та виконувати моральні та етичні норми та вимоги поведінки; дисциплінованість – свідома поведінка людини, що підпорядковується прийнятим в суспільстві нормам та порядку; принциповість – керування певною ідеєю чи переконанням та підпорядкування під нього індивідуальної поведінки; обов'язковість – здатність людини брати на себе певні обов'язки та виконувати їх; ініціативність – прагнення особистості до пошуку нових способів дій та реалізації задуманого, здатність до постановки цілей та спрямованих на них активних вчинків; організованість – свідоме планування власної діяльності та праці; виконливість – виконання власних обов'язків, старанне ставлення до відповідних завдань чи доручень [4;12;18].

Серед теорії та підходів до класифікації вольових якостей в психології особистості існує багато варіантів, наприклад: вольові якості індивіда, що пов'язані з активністю та гальмуванням дій і психічних процесів (Ф. Гоноболін, І. Березівська); теорія класифікації відповідно до просторово-часових та інформаційно-енергетичних складових волі (В. Никадров); класифікація вольових якостей на групи позитивних та негативних (В. Селіванов); теорія морально-вольових якостей індивіда (П. Рудік, Є. Ільїн, Н. Семенченко, Ю.Ковальова); класифікація вольових якостей за критерієм первинності-вторинності (В. Калін); класифікація М. Чумакова та інші [16;22].

У емпіричному дослідженні у другому розділі вивчались вольові якості класифікації М. Чумакова, згідно якою основними вольовими якостями індивіда виступають: відповідальність, самостійність, рішучість, витримка, ініціативність, уважність, цілеспрямованість та наполегливість [25;30].

1.2. Психологічні особливості періоду ранньої дорослості

В ранньому дорослому віці чоловіки стають фізично та психологічно зрілими та готовими до стосунків. У них спостерігається високий розумовий розвиток, переглядається система цінностей (також стратегії світогляду та життєвої позиції) та власний образ «Я». Саме у віці ранньої дорослості чоловіки стають соціально відповідальними, а також набувають нових соціальних ролей. Важливу роль у формуванні психологічних та соціальних особливостей життєдіяльності чоловіків у даному віці відіграє їх готовність до стосунків.

Період ранньої дорослості перебуває у вікових межах від 20 до 40 років (відповідно до класифікації Е. Еріксона). Саме даний віковий період вважається сприятливим для творчого та професійного розвитку особистості. Для осіб даного віку є характерним підвищення адаптивності психічних процесів, що проявляється в подоланні стресових ситуацій та набутті відновлювальних можливостей організму, що в свою чергу впливають на професійну та загальну працездатність індивідів.

Молоді люди опиняються на шляху реалізації індивідуальних задумів та планів – досягненні мрій та ідентифікації їх з реальними можливостями, розділенням понять бажане та доступне. Розширюється коло соціальних та суспільних ролей, що пояснюється професійною діяльністю та створенням власної сім'ї. Тож, найголовнішим новоутворенням даного вікового періоду вважається професійна компетентність людини та включення в систему сімейних стосунків та ролей [8].

В період ранньої дорослості варто говорити про психологічну зрілість особистості чоловіка – системна якість, яка полягає в процесі функціональності, адаптивності та відповідальності в життєдіяльності індивіда [5].

Тож, відповідно до тверджень О. Бодальова, людина вважається зрілою тільки у випадку, коли досягає повноліття і починає відповідно поводитись в залежності від моральних та загально-прийнятих норм, а також коли загальні

життєві цінності набувають характеру індивідуальних для людини. Саме в залежності від вказаних умов можна говорити про особистісну зрілість людини [5].

Серед головних психологічних особливостей у чоловіків періоду ранньої дорослості, варто виділити наступні [5, С.18-19]:

- сформованість ціннісної сфери та життєвих перспектив;
- становлення позитивної Я-концепції та формування адекватної самооцінки;
- підвищення адаптації психічних процесів;
- емоційна стійкість та емпатійність;
- формування потреби в піклуванні про інших та психологічної близькості;
- підвищення індивідуальної активності та самостійності, прагнення виходити за власні межі особистості та розширювати коло професійної діяльності та рольових установок;
- сформованість активної громадської позиції;
- здатність до конструктивізму та реалізму;
- готовність до стосунків та створення сім'ї;
- готовність до подолання перешкод та діяльності в складних ситуаціях.

Одним із ключових новоутворень в період ранньої дорослості є усвідомлення чоловіками власної відповідальності. Психологічна відповідальність – це здатність особистості відповідати за власне життя та вибір, здатність до відповідальності перед іншими людьми [5;7].

Ще однією важливою психологічною особливістю періоду ранньої дорослості є соціально-психологічна зрілість. Головними характеристиками якої є: здатність говорити правду; стояти на своєму та боротись за власну позицію; можливість до подолання комунікативних бар'єрів та формування комунікативної системи, що відповідає нормам та правилам поведінки в суспільстві; вміння долати складні та конфліктні ситуації тощо [4].

В період ранньої дорослості в чоловіків проявляється позиція стосовно громадської, політичної, моральної, етичної сфер життєдіяльності. Активно розвивається соціальний інтелект та потреба у піклуванні про інших людей, а також прагнення до активної суспільної ролі. В період ранньої дорослості найвищого піку досягають знання, вміння та навички, які індивід доцільно використовує при подоланні складних ситуацій та прийнятті важких рішень. Відбувається процес самореалізації та професійного зростання особистості.

Важливим фактором психологічної зрілості в період ранньої дорослості виступають вольові якості чоловіків, які можна поділити на дві групи: активні якості – це прояв ініціативності, рішучості, наполегливості, енергійності, цілеспрямованості; пасивні якості – прояв відповідальності, витримки та уважності. Розвиток вольових якостей в осіб даного вікового періоду забезпечує процес подолання труднощів та активного застосування вольових зусиль та мобілізаційних сил особистості [15].

Отже, можна говорити про те, що в період ранньої дорослості відбувається не лише психічний та фізіологічний розвиток особистості чоловіків, а й збільшується соціалізація – максимальне залучення до різних сфер діяльності та відносин (особливо сімейних), а це в свою чергу акумулює внутрішні та зовнішні ресурси людини, що допомагають долати складні ситуації та приймати складні рішення. Саме період ранньої дорослості сприяє формуванню психічних підструктур особистості, активізує комунікативні здібності, а також на індивідуальному рівні активізується пізнання та діяльність і готовність до вольових дій.

Проаналізувавши головні психологічні характеристики періоду ранньої дорослості актуальним стало питання дослідження у другому розділі вольових особливостей чоловіків саме в даній віковій категорії.

1.3. Особливості впливу стосунків на прояв вольових якостей у чоловіків

Актуальним питанням в даному дослідженні стало вивчення особливостей вольових якостей у чоловіків із різним сімейним статусом. Коли ми говоримо про одружених чоловіків, то перш за все мається на увазі шлюбно-сімейні стосунки та їх вплив на індивідуальні та поведінкові особливості.

Дослідженням тематики сімейних стосунків в сучасній психології займалось багато українських науковців, зокрема такі як: О.В. Волошок, Л.М.Пучкова, О.Ю. Сидоренко, М.Є. Жидко, Н.Є.Хлопоніна та багато інших. Це свідчить про широке коло теорій щодо трактування шлюбу та сімейних стосунків. Проте, сьогодні й досі залишається мало дослідженою тематика впливу стосунків на прояв вольових особливостей серед чоловіків із різним сімейним статусом.

В сучасній психології сім'ї існує багато видів шлюбу, рольової установки та спрямованості, систем функцій та обов'язків чоловіків та жінок, тому не можна конкретно стверджувати, що одружені чоловіки підпорядковуються одним нормам поведінки, а не одружені чоловіки – іншим. Проте, коли йдеться про прояв вольових якостей та волі загалом, то стосунки відіграють одну із ключових ролей у їх формуванні [27].

Одружені чоловіки характеризуються наступними особливостями сімейних стосунків, які впливають на формування та розвиток вольових якостей [27;28]:

- прагненням до створення родини та його фактична реалізація;
- намаганням діяти на благо сім'ї;
- проявом ініціативності у розв'язанні конфліктів та складних життєвих ситуацій;
- вмінням поєднувати досягнення власних прагнень та сімейних цілей одночасно;
- прагненням до емоційної підтримки та єднання з родиною;
- формуванням відповідної форми поведінки;

- вмінням створювати атмосферу довіри та щирості;
- проявом внутрішнього та зовнішнього контролю;
- орієнтуванням на норми та правила суспільства;
- прийманням індивідуальних суперечностей та недоліків та вміння їх долати;
- здатністю до індивідуальної та соціальної адаптивності;
- психічною та фізичною готовністю до батьківства.

Із наведених вище характеристик стає зрозумілим, що одружені чоловіки є більш зрілими (як в фізичному так і в психологічному розумінні), тому для них є характерними такі вольові якості як: активні – це прояв ініціативності, рішучості, наполегливості, енергійності, цілеспрямованості; пасивні якості – прояв відповідальності, витримки та уважності. Розвиток саме цих вольових якостей в одружених чоловіків забезпечує процес подолання труднощів та активного застосування вольових зусиль та мобілізаційних сил особистості [15].

Чоловіки, котрі перебувають в стосунках чітко ставлять перед собою цілі та використовують реальні шляхи їх досягнення, краще можуть рефлексувати особисті мотиви та наміри. Їм легко вдається розподіляти зусилля та контролювати власні дії та вчинки.

Оскільки чоловіки, які перебувають у відносинах та мають сім'ю опиняються в ситуації, коли прийняття рішення та вчинення дій прямо впливатиме на життя інших осіб, коли рольові установки одружених чоловіків вимагають від них більш стійких форм поведінки, то доцільним є у них прояв таких особливостей вольових якостей [2;6;19]:

- для одружених чоловіків властиво швидке та впевнене прийняття рішень і не властиво довго вагатись при тій чи іншій діяльності;
- одруженим чоловікам властиво проявляти стійкість та здатність подолання перешкод перед досягненням поставленої мети;

- прояв цілеспрямованості у одружених чоловіків свідчить про усвідомлення та чіткість досягнення поставлених цілей;
- відповідальність, наполегливість та вольова саморегуляція формують у одружених чоловіків стійку та витривалу систему вольових мотивів та вольових дій.

Серед чоловіків, котрі не перебувають у стосунках на високому рівні розвинена самостійність, що характеризує їх як осіб, що прагнуть самостійно приймати рішення та відстоювати власну думку. Також вільним чоловікам характерно проявляти ініціативність та рішучість в досягненні поставлених цілей. Найменш характерними вольовими якостями серед не одружених чоловіків є – витримка, уважність, відповідальність та ініціативність, що свідчить про важкість проявляти стриманість та самоконтроль в життєдіяльності [19;27].

Проте, варто зазначити, що як одружені так і не одружені чоловіки старанно виконують свої обов'язки та володіють лідерськими якостями, вони можуть швидко та незалежно приймати рішення, проявляючи при цьому достатню активність. Рівень розвитку вольових якостей у одружених та не одружених чоловіків свідчить про загальний високий рівень успішності в діяльності та її ефективності в цілому.

Отже, беручи до уваги все сказане вище, можна узагальнити: у не одружених та одружених чоловіків воля та вольові якості розвиваються під впливом конкретної моделі поведінки та діяльності. Для одружених чоловіків – це створення сім'ї та виховання дітей, а для вільних чоловіків – це особистий розвиток та професійна самореалізація. Тому у відповідності до стилів поведінки, мотивів та потреб, стосунків та їх відсутності і формуються ті чи інші вольові якості.

Висновки до розділу 1

На основі теоретичного аналізу наукової літератури було охарактеризовано підходи до розуміння волі та вольових якостей, а також розкриті основні психологічні особливості періоду ранньої дорослості:

1. Зазначено найбільш вичерпні на нашу думку дефініції понять воля і вольові якості.

Воля – це здатність людиною свідомо керувати власною поведінкою, долаючи при цьому складнощі внутрішнього та зовнішнього характеру, що призводить до самодетермінації поведінки та психічних процесів.

Вольові якості – це стійкі вияви вольової поведінки та волі загалом, що розвиваються під впливом долання перешкод або на основі отриманих результатів подолання труднощів.

2. Виокремлено головні психологічні особливості періоду ранньої дорослості: сформованість ціннісної сфери та життєвих перспектив; становлення позитивної Я-концепції та формування адекватної самооцінки; підвищення адаптації психічних процесів; емоційна стійкість; формування потреби психологічної близькості; активний розвиток вольових якостей та вольової регуляції; підвищення активності та самостійності, прагнення розширювати коло професійної діяльності та рольових установок; активна громадська позиція; конструктивізм та реалізм; готовність до подолання перешкод та діяльності в складних ситуаціях.

3. Наведено основні особливості вольових якостей чоловіків, які перебувають у стосунках та поза ними: для одружених чоловіків властиво швидко та впевнено приймати рішення, проявляти стійкість та здатність подолання перешкод, проявляти цілеспрямованість, відповідальність, наполегливість та вольову саморегуляцію; серед не одружених чоловіків розвинена самостійність, ініціативність та рішучість, найменш характерними вольовими якостями є – витримка, уважність, відповідальність та ініціативність.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ У ЧОЛОВІКІВ ІЗ РІЗНИМ СІМЕЙНИМ СТАТУСОМ

2.1. Організація та характеристика методик емпіричного дослідження

На основі проведеного теоретичного аналізу вольових якостей особистості актуальним постало питання дослідження даної категорії на емпіричному рівні. В даній роботі будуть представлені результати дослідження вольових якостей чоловіків із різним сімейним статусом, а також схильності до ризику та вольової саморегуляції як компонентів вольової регуляції особистості. Тому, доцільним є охарактеризувати основні досліджувані поняття:

- *вольові якості* – це стійкі вияви вольової поведінки та волі загалом, що розвиваються під впливом долання перешкод або на основі отриманих результатів подолання труднощів; у більш вузькому значенні вольові якості характеризують вольову регуляцію людини, що в свою чергу пов'язується із вольовими зусиллями для подолання складнощів [4];

- *вольова саморегуляція* – здатність людини володіти власною поведінкою та вольовими діями в різних складних ситуаціях, також можливість керувати на рівні свідомості індивідуальними станами та спонуканнями; розвиток вольової саморегуляції розкривається через такі поняття як наполегливість та самовладання [11;24];

- *схильність до ризику* – готовність індивіда до самоконтролю поведінки та діяльності в ситуації відсутності важливих особистісних орієнтирів, це готовність використовувати власний потенціал; схильність до ризику є похідною властивістю самооцінки, цінностей та особливостей темпераменту [9].

Головними завданнями в даному розділі виступали: за допомогою емпіричного дослідження з'ясувати чи наявні статистично значимі відмінності у прояві вольових якостей серед одружених та не одружених чоловіків; на основі проведеного емпіричного дослідження сформулювати рекомендації щодо розвитку вольових якостей у чоловіків із різним сімейним статусом.

Метою емпіричного дослідження було виявлення особливостей вольових якостей у чоловіків із різним сімейним статусом. Для досягнення мети та завдань даного дослідження було визначено наступні етапи роботи:

1. Організаційний – передбачає аналіз літератури та підбір психодіагностичного інструментарію;
2. Психодіагностичне дослідження – проведення дослідження на вибірці респондентів.
3. Обробка отриманих результатів даного емпіричного дослідження – аналіз та інтерпретація даних, математична обробка результатів.
4. Надання рекомендацій щодо розвитку вольових якостей.

Для проведення емпіричного дослідження були використані наступні методики:

- 1) «Опитувальник вольових якостей особистості» (М. Чумаков);
- 2) Тест-опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» (А.Зверькова, Є.Ейдмана);
- 3) Методика «Дослідження схильності до ризику» (О. Шмельова).

Вибір методик був зумовлений тим, що вони найчіткіше розкривають поставлені завдання та відповідають показникам теоретичного розділу, а також мають високу діагностичну здатність, стандартизованість.

«Опитувальник вольових якостей особистості» використовувався для дослідження вольових якостей чоловіків із різним сімейним статусом. Дана методика дає можливість дослідити такі вольові якості респондентів як: відповідальність, рішучість, ініціативність, самостійність, витримку,

наполегливість, енергійність, уважність, цілеспрямованість. Опитувальник складається із 80 запитань. Отримані результати респондентів у відповідності до ключа методики переводяться в стени, на основі чого і надається якісна характеристика результатів.

Тест-опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» використовувався в даному емпіричному дослідженні для виявлення рівня розвитку вольової саморегуляції чоловіків із різним сімейним статусом. Опитувальник містить 30 запитань-тверджень. Відповідно до ключа опитувальника можна визначити індекси вольової саморегуляції особистості відповідно до даних загальної шкали результатів, а також індексів за субшкалами – наполегливість та самовладання: загальна шкала 0-24 бали, наполегливість від 0 до 16 балів, шкала самовладання – від 0 до 13 балів. Такий діапазон балів ґрунтується на 6 маскувальних запитаннях. Після кількісної обробки отриманих результатів можна проводити якісний аналіз. Під рівнем вольової саморегуляції розуміємо міру оволодіння особистістю власною поведінкою у різноманітних ситуаціях, а також спроможність керувати власними діями та станами.

Методика «Дослідження схильності до ризику» використовувалася з метою визначення показника схильності респондентів до ризику, як властивості вольової сфери особистості. Дана методика складається із 50 запитань на які потрібно відповісти в діапазоні «вірно- не вірно, або + чи -». Дана методика містить шкалу щирості, що дає змогу засвідчити достовірність або недостовірність отриманих результатів. Показник схильності до ризику варіюється в діапазоні від 0 до 40 балів: чим вищий показник у респондента, тим більша у нього схильність до ризику і навпаки.

Вибірку склали 40 чоловіків різних професій, віком від 24 – до 35 років, із різним сімейним станом, а саме в дослідженні взяло участь 2 групи респондентів: 20 чоловіків що мають стосунки та 20 однаків. В подальшому для спрощення викладу результатів аналізу ми будемо керуватися термінами одружених та не одружені чоловіки.

2.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження та їх інтерпретація

За допомогою «Опитувальника вольових якостей особистості» (М.Чумаков) були отримані дані показників вольових якостей одружених та неодружених чоловіків. У таблиці 2.1. наведені результати першої групи респондентів у відсотковому співвідношенні:

Таблиця 2.1

Відсоткові показники вольових якостей одружених чоловіків

<i>Вольові якості</i>	<i>Низький рівень</i>	<i>Середній рівень</i>	<i>Високий рівень</i>
	Показник у %	Показник у %	Показник у %
Відповідальність	10	50	40
Ініціативність	15	55	30
Рішучість	0	35	65
Самостійність	20	65	15
Витримка	10	50	40
Наполегливість	0	30	70
Енергійність	50	40	10
Уважність	0	55	45
Цілеспрямованість	5	45	50
Загальний показник	0	60	40

Отже, як видно з таблиці 2.1. у одружених чоловіків на високому рівні домінують такі вольові особливості як – рішучість 65% (13 осіб), наполегливість 70% (14 осіб), цілеспрямованість 50%(10 осіб); на середньому рівні прояву вольових якостей переважають – відповідальність 50% (10 осіб), ініціативність 55% (11 осіб), самостійність 65%(13 осіб), витримка 50% (10 осіб), уважність 55% (11 осіб); на домінуючому низькому рівні в одружених чоловіків знаходиться така вольова якість як енергійність 50% (10 осіб).

Загальний показник розвитку вольових якостей у першій групі респондентів домінує на середньому рівні – 60%, у 40 % чоловіків спостерігається високий показник вольових якостей.

У таблиці 2.2. наведені результати не одружених чоловіків у відсотковому співвідношенні:

Відсоткові показники вольових якостей не одружених чоловіків

<i>Вольові якості</i>	<i>Низький рівень</i>	<i>Середній рівень</i>	<i>Високий рівень</i>
	Показник у %	Показник у%	Показник у%
Відповідальність	35	60	5
Ініціативність	25	45	40
Рішучість	30	60	10
Самостійність	10	25	65
Витримка	75	25	0
Наполегливість	40	55	5
Енергійність	15	50	35
Уважність	65	30	5
Цілеспрямованість	40	60	0
Загальний показник	25	75	0

Отже, як видно з таблиці 2.2. у не одружених чоловіків на високому рівні домінує лише самостійність 65%(13 осіб), на середньому рівні домінують такі вольові якості як – відповідальність 60%(12 осіб), ініціативність 45%(9 осіб), рішучість 60%(12 осіб), наполегливість 55%(11 осіб), енергійність 50%(10 осіб), цілеспрямованість 60%(12 осіб); на низькому рівні у не одружених чоловіків домінують такі вольові якості як – витримка 75%(15 осіб) та уважність 65%(13 осіб). Загальний показник розвитку вольових якостей у групі не одружених чоловіків домінує на середньому рівні – 75%, а у 25% респондентів спостерігається переважаючий низький рівень.

Отже, порівнюючи результати показників вольових якостей між двома групами респондентів можна зазначити наступне:

- для одружених чоловіків властиво швидке та впевнене прийняття рішень, також респондентам не властиво довго вагатись при тій чи іншій діяльності, часто така поведінка може супроводжуватись імпульсивністю; також одруженим чоловікам властиво проявляти стійкість та здатність подолання перешкод перед досягненням поставленої мети; високий показник цілеспрямованості у одружених чоловіків свідчить про усвідомлення та чіткість досягнення поставлених цілей; проте на тлі домінуючих вольових якостей в

одружених чоловіків на низькому рівні проявився показник енергійності, що свідчить про швидке втомлюваність та певні песимістичні настрої;

- для не одружених чоловіків властиві такі особливості як: самостійність, що характеризує респондентів як осіб, що прагнуть самостійно приймати рішення та можуть відстоювати власну позицію та не піддаватись тиску зі сторони оточуючих; також чоловікам характерно проявляти ініціативність та рішучість в досягненні поставлених цілей; не характерним для не одружених чоловіків є вольові якості – витримка та уважність, що свідчить про важкість респондентів проявляти стриманість та самоконтроль, також не одруженим чоловікам важко концентрувати увагу, вони схильні до частого відволікання.

Загальний показник розвитку волевих якостей у одружених та не одружених чоловіків – середній (60% і 75% відповідно). Такі високі показники свідчать про доволі високий рівень розвитку всіх волевих характеристик та властивостей.

Як одружені так і не одружені чоловіки старанно виконують свої обов'язки та володіють лідерськими якостями, вони можуть швидко та незалежно приймати рішення, проявляючи при цьому достатню активність. Варто сказати, що такий рівень розвитку волевих якостей у одружених та не одружених чоловіків свідчить про загальний високий рівень успішності в діяльності та її ефективності в цілому, проте такий результат може супроводжуватись емоційною напругою та фрустрацією.

За допомогою тест - опитувальника «Дослідження волевої саморегуляції» (А. Зверькова, Є.Ейдмана) були отримані результати особливостей волевої саморегуляції одружених та не одружених чоловіків та наведені у таблиці 2.3. у відсотковому співвідношенні:

Відсоткові показники вольової саморегуляції одружених та неодружених чоловіків

Показник у %	<i>Вольова саморегуляція</i>		<i>Наполегливість</i>		<i>Самовладання</i>	
	Одружені чоловіки	Не одружені чоловіки	Одружені чоловіки	Не одружені чоловіки	Одружені чоловіки	Не одружені чоловіки
Низький рівень	0	85	5	50	0	15
Середній рівень	10	15	5	25	5	60
Високий рівень	90	0	90	25	95	25

Відповідно до таблиці 2.3. у групі одружених чоловіків загальний показник вольової саморегуляції 90%(18 осіб), а також субшкал наполегливість 90% (18 осіб) та самовладання 95% (19 осіб) домінують на високому рівні прояву. Низький рівень спостерігається лише за шкалою наполегливість у 5% респондентів.

У групі не одружених чоловіків загальний показник вольової саморегуляції 85% (17 осіб) домінує на низькому рівні, показник субшкали наполегливість – переважає також на низькому рівні – у 50%(10 осіб) чоловіків, а показник самовладання домінує на середньому рівні прояву – у 60% (12 осіб) респондентів. На високому рівні показники наполегливості та самовладання проявились у 50% респондентів (по 25% відповідно до субшкали).

Отже, порівнюючи результати показників вольової саморегуляції між двома групами респондентів можна зазначити наступне:

- для одружених чоловіків характерною є емоційна зрілість, активність, незалежність та самостійність; такі особистості чітко ставлять перед собою цілі та використовують реальні шляхи їх досягнення; одружені чоловіки краще можуть рефлексувати особисті мотиви та наміри; їм легко вдається

розподіляти зусилля та контролювати власні дії та вчинки; такі високі показники можуть спричинювати напругу та тривожність через прагнення контролювати власні дії та поведінку. Високий показник наполегливості свідчить про те, що одружені чоловіки завжди намагаються завершити розпочату справу; такі респонденти активні та діяльні, з користю використовують перешкоди на шляху до поставленої мети, зазвичай одружені чоловіки проявляють повагу до норм суспільства та поведінки та підпорядковуються їм. Високий показник самовладання свідчить про здатність контролювати індивідуальні емоційні реакції та відповідні стани; такі чоловіки є емоційно стійкими та добре володіють собою у непередбачених ситуаціях; одруженим чоловікам характерно проявляти внутрішній спокій та впевненість у собі, вони готові до прийняття чогось нового. Але високий показник самовладання також призводить до підвищення рівня напруженості, що переходить у стан втоми.

- У не одружених чоловіків показник загальної вольової саморегуляції та наполегливості домінує на низькому рівні, що свідчить про доволі високий рівень чутливості та емоційної нестабільності, вразливості та невпевненості у власних вчинках; у не одружених чоловіків низька активність та рефлексивність, для них більш характерними якостями є імпульсивність та нестійкість у намірах, що може проявлятися через незрілість особистості, а також через слабку рефлексію та самоконтроль. Низький показник наполегливості свідчить про високий рівень лабільності, невпевненості в собі, непослідовності в поведінці. У неодружених чоловіків зазвичай низька активність та працездатність, але це компенсується високим рівнем чутливості та гнучкості в поведінці, такі особи частіше за все вільно сприймають соціальні норми, які не є для них конкретними правилами. Показник самовладання характеризує не одружених чоловіків як індивідів, що контролюють свої емоції та відповідні реакції, можуть проявляти внутрішній спокій, в залежності від ситуації, проте часто їм властива спонтанність і навіть імпульсивність, схильність до традиційних поглядів на поведінку.

За допомогою методики «Дослідження схильності до ризику» (О.Шмельова) були отримані результати респондентів обох груп (одружені та не одружені чоловіки) у відсотковому співвідношенні. Отримані показники зображені на графіку 2.1.:

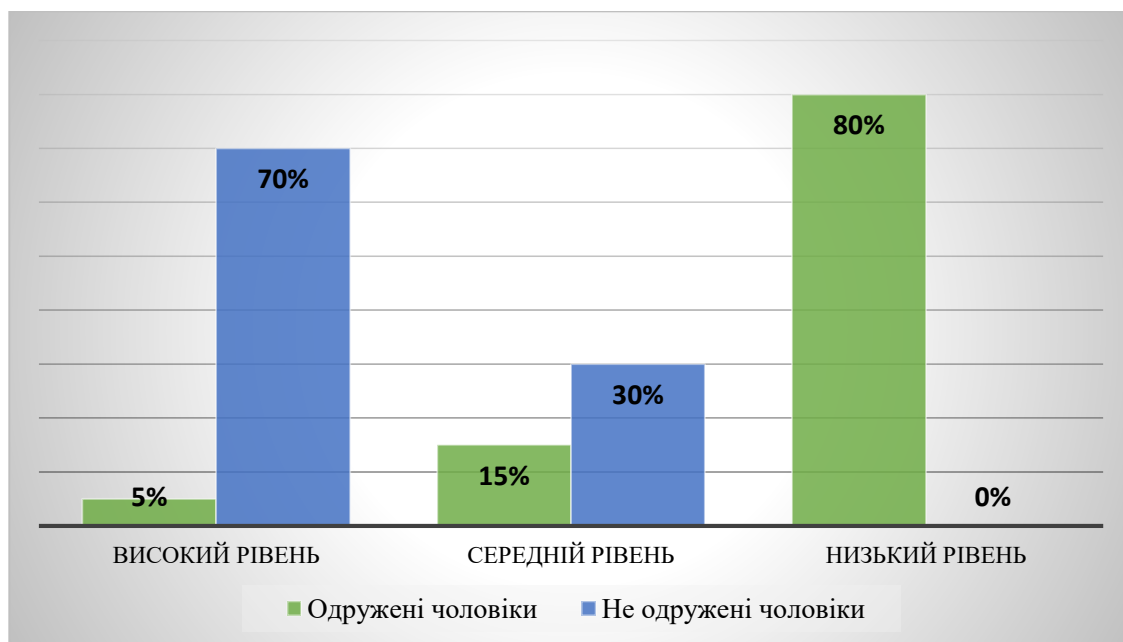

Рис. 2.1. Показники схильності до ризику одружених та не одружених чоловіків

Як видно із графіку 2.1. у одружених чоловіків показник схильності до ризику домінує у 80%(16 осіб) респондентів на низькому рівні, у 15 %(3 особи) – зафіксований середній рівень, а у 5%(1 особа) одружених чоловіків – високий рівень схильності до ризику. Що стосується не одружених чоловіків, то у 70% (14 осіб) респондентів спостерігається високий рівень схильності до ризику, а у 30%(6 осіб) – середній рівень прояву досліджуваного показника.

Отримані результати, щодо показника схильності до ризику свідчать про те, що для одружених чоловіків ризик не є важливою категорією життя та діяльності, для них краще чітко та стабільно планувати свої дії та реалістично досягати поставлених цілей. Тоді як для не одружених чоловіків, схильність до ризику є важливою рисою поведінки, що свідчить про готовність ризикнути, прагнення до нового та авантюрного.

Оскільки одружені чоловіки мають дружину і дітей, то для них ризик виступає показником можливих невиправданих надій та втрат, як емоційних

так і фінансових, оскільки відповідальність одружені чоловіки несуть не тільки за себе, а й за свою сім'ю. На відміну від одружених, не одружені чоловіки не ризикують кимось або чимось, вони адекватно оцінюють власні можливості та готові до будь яких результатів, навіть негативних.

Для дослідження особливостей вольових якостей чоловіків із різним сімейним статусом (одружених та не одружених) були застосовані методи математичної статистики. За допомогою критерію Колмагорова- Смірнова, що призначений для виявлення нормального розподілу даних чи наявних відхилень від нього було отримано такі результати: нормальний розподіл даних спостерігається за всіма показниками методик, а саме: відповідальність, ініціативність, рішучість, самостійність, витримка, наполегливість, енергійність, уважність, цілеспрямованість (за методикою «Опитувальник вольових якостей особистості», М. Чумаков); загальна вольова саморегуляція, наполегливість, самовладання (за методикою «Дослідження вольової саморегуляції» А.Звєрькова, Є.Ейдмана); показник схильності до ризику (за методикою «Дослідження схильності до ризику» О. Шмельова).

Тож, для виявлення відмінностей між вольовими якостями в залежності від різного сімейного статусу чоловіків був використаний критерій Т-Стюдента – для дослідження показників із нормальним розподілом даних. Провівши аналіз критерію рівності дисперсії було встановлено, що доцільно застосувати критерій Т-Стюдента до всіх досліджуваних показників, оскільки показники значимості більші за 0,05.

Отже, за допомогою критерію Т-Стюдента були виявлені статистично значущі відмінності між показниками вольових якостей (за методикою «Опитувальник вольових якостей особистості»), отримані результати внесені до таблиці 2.4.:

Результати статистично значимих відмінностей прояву вольових якостей між двома групами чоловіків

Показники	Середній показник одружених чоловіків	Середній показник не одружених чоловіків	Емпіричне значення критерію	Значущість t-критерію
Відповідальність	17,5000	11,9000	4,319	0,001
Рішучість	17,5000	10,3000	4,665	0,001
Самостійність	13,1000	18,0000	-2,793	0,008
Витримка	21,3000	10,5500	6,494	0,001
Наполегливість	16,5000	10,0000	6,375	0,001
Енергійність	14,3000	20,4500	-3,334	0,002
Уважність	18,6500	9,7500	8,544	0,001
Цілеспрямованість	22,2000	10,0500	11,264	0,001

Аналізуючи наведені дані в таблиці 2.4., можна говорити про наступні результати вольових якостей серед одружених та не одружених чоловіків:

- відповідальність як вольова якість ($p \leq 0,01$) більш властива одруженим респондентам, оскільки вони проявляють турботу, старанність та дисциплінованість по відношенню до інших осіб, а саме дружини чи дитини;
- рішучість ($p \leq 0,01$) більш проявляється в групі одружених чоловіків, оскільки вони швидко та лаконічно приймають рішення, яке вплине не тільки на їх життєдіяльність, а й на життя їх родини;
- самостійність ($p \leq 0,01$) ж навпаки більш властива не одруженим чоловікам, через те що вони не несуть відповідальність за інших, на них не покладені певні обов'язки перед іншими людьми, і вони прагнуть не піддаватись думці більшості, а самостійно обирати той чи інший варіант дій;
- витримка ($p \leq 0,01$) більш характерна як вольова якість для чоловіків одружених, оскільки вони краще контролюють власні емоції а поведінку, які можуть негативно впливати на оточуючих, безпосередньо на їхніх рідних;

- наполегливість($p \leq 0,01$) більш властива одруженим респондентам, оскільки такі чоловіки є більш стійкішими до невдач, готові до подолання будь яких труднощів задля позитивного результату для своєї сім'ї;

- енергійність ($p \leq 0,01$) більш характерна вольова якість саме для не одружених чоловіків, так як вони більш активні, не обмежені часом чи впливом оточуючих, не мають певних зобов'язань перед іншими, здатні проявляти самостійність та енергійність у власній діяльності задля задоволення власних потреб;

- уважність та цілеспрямованість($p \leq 0,01$) притаманна більше одруженим чоловікам через чітке усвідомлення життєвих цілей, слідування логічному плану їх досягнення, концентрації уваги на виконанні певного завдання, що принесе користь не лише їм самим, а й рідним, одружені чоловіки більш цілеспрямовані через вищу працездатність, яка знову ж таки обумовлюється необхідністю піклування про сім'ю.

За допомогою критерію Т-Ст'юдента були виявлені статистично значущі відмінності між показниками вольової саморегуляції респондентів (за методикою «Дослідження вольової саморегуляції» А.Зверькова, Є.Ейдмана), отримані результати занесені до таблиці 2.5.:

Таблиця 2.5

Результати статистично значимих відмінностей прояву вольової саморегуляції між двома групами чоловіків

Показники	Середній показник одружених чоловіків	Середній показник не одружених чоловіків	Емпіричне значення критерію	Значущість t-критерію
Саморегуляція	17,2500	7,9500	9,736	0,001
Наполегливість	12,9000	6,8500	7,226	0,001
Самовладання	10,2000	5,2500	9,331	0,001

Отже, можна стверджувати (див. табл. 2.6.) вольова саморегуляція та показники субшкал – наполегливість та самовладання – більш властиві у

поведінці одружених чоловіків, оскільки на відміну від не одружених у них є почуття боргу та відповідальності перед іншими людьми, вони є більш активними та цілеспрямованими у досягненні поставлених цілей, проявляють емоційну зрілість та незалежність, реально оцінюють власні сили задля досягнення мети; відмінно від не одружених, одружені чоловіки завжди прагнуть завершити розпочату справу та отримати хороший результат, їх не лякають перешкоди чи досить тривалий час досягнення наміченого; одружені чоловіки більш емоційно стійкіші та контролюють поведінкові реакції, оскільки вони напряду впливають на його оточення, а саме на родину; саме висока наполегливість та самовладання часто призводить до емоційного виснаження, втоми та напруженості у життєдіяльності одружених чоловіків.

За допомогою критерію Т-Стюдента були схильності до ризику респондентів (за методикою «Дослідження схильності до ризику» О. Шмельова). отримані результати занесені до таблиці 2.6.:

Таблиця 2.6

Результати статистично значимих відмінностей прояву схильності до ризику між двома групами чоловіків

Показники	Середній показник одружених чоловіків	Середній показник не одружених чоловіків	Емпіричне значення критерію	Значущість t-критерію
Схильність до ризику	10,2000	29,7500	-9,890	0,001

Як видно з таблиці 2.6. схильність до ризику, як критерій вольових особливостей більш властива для не одружених чоловіків, оскільки вони не мають власної сім'ї, їм простіше наважитись на певний ризик чи авантюру, оскільки результат буде покладатись лише на них самих, а ніяк не впливатиме на оточуючих; одружені чоловіки мають дружину і дітей, тому для них ризик виступає показником можливих невинуватених надій та втрат. Для не одружених чоловіків, схильність до ризику виступає певною можливістю довести свої принципові позиції.

2.3. Рекомендації щодо розвитку вольових якостей у чоловіків із різним сімейним статусом

У першому розділі дослідження особливостей вольових якостей у чоловіків із різним сімейним статусом, було теоретично проаналізовано особливості та ознаки вольової сфери особистості, головних вольових якостей, а також вольової саморегуляції та схильності до ризику, як складових формування вольових якостей особистості. У другому розділі було емпірично вивчено відмінності в прояві вольових якостей відповідного до різного сімейного статусу та виявлено статистично значимі відмінності у прояві досліджуваних показників серед групи одружених та не одружених чоловіків.

На основі теоретичного та емпіричного дослідження вольових особливостей у чоловіків із різним сімейним статусом, було виявлено, що вольові якості та характеристики більш властиві одруженим чоловікам (відповідальність, рішучість, витримка, наполегливість, цілеспрямованість, саморегуляція, самовладання), тоді як чоловікам не одруженим властиві такі вольові якості – самостійність, енергійність, схильність до ризику.

Розвиток волі загалом та вольових якостей зокрема, багато в чому залежить від здатності людини долати труднощі внутрішнього та зовнішнього характеру, досягати позитивного результату в діяльності, а також активно взаємодіяти із емоційною та інтелектуальною сферами особистості. Формування стійкої системи вольових якостей також залежить від спрямованості людини, її моральних якостей та поглядів, духовності та загального змісту життєдіяльності.

Оскільки, за даними дослідження було встановлено, що вольові якості краще розвинуті в одружених респондентів, то пропонуємо деякі рекомендації щодо розвитку вольових якостей та тренування волі загалом для не одружених чоловіків із врахуванням їх вікового періоду (24-35 років):

- потрібно виховати в собі звичку долати, для початку, незначні перешкоди на шляху до досягнення поставленої мети, наприклад – перш ніж поснідати вранці обов'язково потрібно зробити ранкову гімнастику;

- потрібно намагатись не використовувати виправдання, якщо не має бажання довести справу до кінця, а навпаки – долаючи всі «не хочу і не можу» завершити розпочату дію;
- потрібно розуміти, що подолання перешкод дає можливість досягнути більш складні цілі та отримати більш бажаний результат;
- для досягнення поставленої мети варто розробити план дій, де кожний етап вирішення тієї чи іншої проблеми наблизатиме бажаний результат, наприклад можна вести планування дня чи робочого тижня із чітко поставленими завданнями;
- потрібно дотримуватись режиму дня, і навіть розробити індивідуальний режим або план життя, і дотримуватись його;
- корисним для розвитку волі та вольових якостей буде систематичне зайняття спортом чи фізичними навантаженнями;
- варто займатись самоспостереженням: зрозуміти які звички є корисними і розвивати їх, які риси характеру допоможуть розвинути волю, а від яких варто позбутись, тощо;
- потрібно мати впевненість у власних силах;
- корисно буде вдатись до прийому трьох само-впливів – самопереконавання, самонаказ та самопідбодрювання;
- потрібно правильно сприймати поразку в досягненні певної цілі, оскільки така ситуація має ще більше розвивати наполегливість і впевненість;
- потрібно розвивати позитивні емоції та приємні переживання, підтримувати гарний настрій;
- можна систематично займатись певними вправами для розвитку волі, наприклад медитацією або дихальними вправами – по кілька хвилин щодня; або вправою на контроль над власною поставою – щоразу коли відчувається сутулість потрібно випрямитись і затриматись у такому положенні; також корисно буде завести щоденник харчування; можна поставити перед собою завдання вивчати кожного дня по кілька нових іноземних слів, тощо;

- також, серед простих способів розвитку волі та вольових якостей може бути вправа «роби навпаки»: суть полягає в тому, щоб робити звичні справи іншим способом, наприклад чистити зуби не правою рукою, а лівою, добиратися на роботу пішки (за можливості), а не транспортом, користуватись сходами, а не ліфтом, тощо;

- простим але корисним способом буде з кимось «побитись об заклад», наприклад, дати обіцянку протягом місяця не пити каву, обрати друга котрий зможе проконтролювати дану суперечку, а кінцевий результат нагородити призом;

- можна також кинути виклик самому собі і взяти участь у змаганнях або челенджі – такий вид діяльності передбачає наявність завдань із наростаючою складністю, і коли настає момент зіткнення з перешкодами людина часто здається, але потрібно навпаки в такій ситуації активізуватися і довести справу до кінця, адже в такого роду діяльності як челендж – по завершенню учасники отримують певну винагороду, чим і можна себе мотивувати;

- також корисним для розвитку вольових якостей буде звичка уявляти кінцевий результат власних зусиль: наприклад не пити каву щодня під час обіду на роботі, а відкласти гроші на відпуску, і що головне не піддаватись спокусам друзів – «це ж один раз»; потрібно уявити кінцеву мету – що через кілька тижнів чи місяців можна буде відпочити за кордоном і всі зусилля будуть винагороджені.

Отже, важливими умовами розвитку волі та вольових якостей особистості є наявність досвіду вольової поведінки в людини, а також вміння мобілізувати та розвивати власні сили для долаття складних ситуацій. Для розвитку волі та підтримання високого рівня вольових якостей необхідно добиватися поставленої цілі, проявляти наполегливість та сміливість, не боятись невдач та труднощів, це допоможе сформувати стійку систему вольових якостей та вольової саморегуляції загалом.

Висновки до розділу 2

В результаті емпіричного дослідження особливостей вольових якостей в чоловіків із різним сімейним статусом були отримані наступні результати:

- серед одружених чоловіків домінують такі вольові якості як рішучість 65%, наполегливість 70%, цілеспрямованість 50%; серед не одружених чоловіків на високому рівні домінує лише самостійність 65%, на середньому рівні домінують такі вольові якості як – відповідальність 60%, ініціативність 45%, рішучість 60%, наполегливість 55%, енергійність 50%;

- у групі одружених чоловіків загальний показник вольової саморегуляції (90%), а також субшкал наполегливість (90%) та самовладання (95%) домінують на високому рівні прояву; у групі не одружених чоловіків показник вольової саморегуляції (85%) домінує на низькому рівні, показник наполегливості – на низькому рівні (50%), самовладання домінує на середньому рівні (60%);

- у одружених чоловіків схильність до ризику домінує у 80% респондентів на низькому рівні, у 15 % – на середньому; що стосується не одружених чоловіків, то у 70% респондентів спостерігається високий рівень схильності до ризику;

- за допомогою критерію Т-Ст'юдента були виявлені статистично значущі відмінності між показниками вольових якостей в одружених та не одружених чоловіків: було встановлено, що більшість досліджуваних вольових якостей є характерними саме для одружених респондентів – відповідальність, рішучість, витримка, наполегливість, уважність, цілеспрямованість, вольова саморегуляція, самовладання. А для чоловіків, що є не одруженими найбільш характерними вольовими якостями виступили: самостійність, енергійність, схильність до ризику.

На основі отриманих емпіричних даних були надані рекомендації для не одружених респондентів, з метою розвитку волі та вольових якостей.

ВИСНОВКИ

Проблема волі та вольових якостей особистості в сучасній психології була і залишається актуальною, оскільки передумови її розвитку передбачають здатність індивіда до володіння своєю поведінкою та вольовими процесами саме через необхідність успішної інтеграції в суспільстві та розвитку індивідуальних моделей життєдіяльності в суспільстві.

Виходячи з поставлених завдань в дипломній роботі, можна охарактеризувати основні результати дослідження:

1. Виокремили дефініції волі та вольових якостей. Воля – це здатність людиною свідомо керувати власною поведінкою. Вольові якості- це стійкі вияви вольової поведінки та волі загалом, що розвиваються під впливом долаття перешкод або на основі отриманих результатів подолання труднощів. Виділили головні психологічні особливості чоловіків періоду ранньої дорослості:

Серед головних психологічних особливостей чоловіків періоду ранньої дорослості виділяються наступні: сформованість ціннісної сфери та життєвих перспектив; становлення позитивної Я-концепції та формування адекватної самооцінки; підвищення адаптаційних процесів; емоційна стійкість; формування потреби психологічної близькості; активний розвиток вольових якостей та вольової регуляції; підвищення активності та самостійності, прагнення розширювати коло професійної діяльності та ролевих установок; активна громадська позиція; конструктивізм та реалізм; готовність до подолання перешкод та діяльності в складних ситуаціях.

Наведено основні особливості вольових якостей чоловіків, які перебувають у стосунках та поза ними: для одружених чоловіків властиво швидко та впевнено приймати рішення, проявляти стійкість та здатність подолання перешкод, проявляти цілеспрямованість, відповідальність, наполегливість та вольову саморегуляцію; серед не одружених чоловіків розвинена самостійність, ініціативність та рішучість, найменш характерними вольовими якостями є витримка, уважність, відповідальність та ініціативність.

2. Отримані наступні результати діагностики: серед одружених чоловіків домінують такі вольові якості як рішучість, наполегливість, цілеспрямованість. Серед не одружених чоловіків на високому рівні домінує лише самостійність, на середньому рівні домінують такі вольові якості як – відповідальність, ініціативність, рішучість, наполегливість, енергійність. Загальний показник вольової саморегуляції у одружених чоловіків домінує на високому рівні, а у вільних – на низькому рівні. У одружених чоловіків схильність до ризику домінує на низькому рівні; що стосується вільних чоловіків, то у них спостерігається високий рівень схильності до ризику.

За допомогою критерію Т-Ст'юдента були встановлені статистично значущі відмінності між показниками вольових якостей в одружених та не одружених чоловіків: було встановлено, що більшість досліджуваних вольових якостей є характерними саме для одружених респондентів – відповідальність, рішучість, витримка, наполегливість, уважність, цілеспрямованість, вольова саморегуляція, самовладання. А для чоловіків, що є не одруженими найбільш характерними вольовими якостями виступили наступні: самостійність, енергійність, схильність до ризику.

3. Оскільки, за даними дослідження було встановлено, що вольові якості краще розвинуті в одружених респондентів, то було запропоновано рекомендації щодо розвитку вольових якостей та тренування волі загалом для не одружених чоловіків із врахуванням їх вікового періоду. Дані рекомендації більшою мірою спрямовані на самотренування та саморозвиток вольових якостей, оскільки для розвитку волі та підтримання високого рівня вольових якостей необхідно добиватися поставленої цілі, проявляти наполегливість та сміливість, не боятись невдач та труднощів, що допоможе сформувати стійку систему вольових якостей та вольової саморегуляції загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андріяш М. О. Особливості волі та вольових якостей в юнацькому віці / М.О.Андріяш // Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2020. Вип. 3.,№.3. С. 95-105.
2. Безуглий Р. Порівняльний аналіз уявлень про виховну роль батька у свідомості чоловіків з різним сімейним статусом / Психологічні дослідження: наукові праці студентів соціально-психологічного факультету. Випуск 4./ за ред.О.Л.Музики, Ю.Ю. Дем'янчук. Житомир.2012. С. 13-16.
3. Березовська І.В. Основні тенденції дослідження проблеми волі // Наука і освіта. 2005. №3-4. С. 4-6.
4. Бондарчук О.І. Соціально-психологічні особливості дорослої людини: інформаційнометодичні матеріали для слухачів і викладачів системи післядипломної освіти / автори-укладачі: О. І. Бондарчук, Т. В. Ткач, Н. В. Гордієнко, С. В. Казакова, А. С. Москальова О. О. Нежинська Н. І. Пінчук.; Ун-т менеджменту освіти НАПН України. К., 2015. 48 с.
5. Вагіна І. Специфіка рольових очікувань шлюбних партнерів в залежності від попереднього досвіду шлюбно-сімейних стосунків. Психологічні дослідження: наукові праці студентів соціально-психологічного факультету. Випуск 4./ за ред.О.Л.Музики, Ю.Ю. Дем'янчук. Житомир.2012. С. 18-21.
6. Видра О. Г. Вікова та психологічна психологія. К., 2011. 112 с.
7. Дзюба Т М. Психологія дорослості з основами геронтології :навч. посіб. / Т.М. Дзюба, О. Г. Коваленко; за ред. В. Ф. Моргуна. К.: Слово, 2013.264.
8. Дишкант О.В . Схильність до ризику як особистісне утворення в структурі особистості співробітників МНС / О.В. Дишкант// Проблеми екстремальної та кризової психології. Харків: УЦЗУ 2007. № 3. 4.1. С. 144 – 151.

9. Дубовик Ю. М. Характеристика основних морально-вольових якостей особистості. Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди. Х., 2017. Вип. № 2(82). С. 114– 124.
10. Дубовик Ю. М. Роль і значення морально-вольових якостей у житті людини. Теоретичні питання культури, освіти та виховання . 2015. Вип. 52. С. 18–22.
11. Дубовик Ю. М. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до формування морально-вольових якостей учнів основної школи. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Харків, 2018. С. 20-66.
12. Емоційно-вольові процеси: емоції і почуття. URL: <http://psychology.univer.kharkov.ua/dist2020/materialy/Lisenaya3.pdf> (дата звернення 14.05.2022).
13. Желанова В. В. Морально-вольові якості особистості як суттєва детермінанта формування "Навичок ХХІ століття". Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. 2017. Вип. 2. С. 99-101.
14. Зімовін О. Гендерні особливості вольової сфери особистості: збірник матеріалів науково-практичної конференції «Гендерна освіта — ресурс розвитку паритетної демократії». Київ. 2011. С. 514-515.
15. Крейдун Н. П. Гендерні особливості вольової сфери особистості. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Психологія. 2011. № 937, Вип. 45. С. 155-158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPC_2011_937_45_37.(дата звернення 15.05.2022)
16. Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посібник К.:УЛ, 2004. 272 с.
17. Маркозова О. О. Вплив вольових якостей людини на досягнення успіху в ситуації вибору. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2014. № 3 (22). С. 204–211.
18. Онищук І. Гендерні відмінності у ставленні юнаків до громадянського шлюбу. Психологічні дослідження: наукові праці студентів

соціально-психологічного факультету. Випуск 4./ за ред.О.Л.Музики, Ю.Ю. Дем'янчук. Житомир.2012. С. 88-90.

19. Помиткіна Л.В., Злагодух В.В., Хімченко Н.С., Погорільська Н.І. Психологія сім'ї. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. 270 с.

20. Поуль, В. С., Волошенко Л. І. Дослідження проблеми волі зарубіжними психологами. Вісник ХДПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія. Харків : ХДПУ, 2001. Вип. 5. С. 152-157.

21. Поуль В.С., Волошенко Л. І. Психологічні умови розвитку вольової поведінки старших дошкільників та молодших школярів: монографія /. Краматорськ : Донецький ОППО, 2018. С.11-36.

22. Приходько Ю. О., Юрченко В.І. Психологічний словник-довідник: навч. посіб. К: Каравела, 2016. 328 с.

23. Саржевський С. Н. Психологія та патологія емоцій, волі, уваги : навчально-методичний посібник. Запоріжжя, 2017. 72 с.

24. Трофімова А.Ю., Загурська Е.В. Психологічні особливості емоційно-вольової сфери особистості залежно від професійної спрямованості. Психологія і особистість, вип. 1.№.9.2016. С. 264-277.

25. Ушакова І. М. Вікова психологія : курс лекцій. Х., 2016. 123 с.

26. Федоренко Р. П. Психологія сім'ї : навч. посіб. Луцьк : Вежа-Друк, 2015. 364 с.

27. Цільмак О.М. Психологія сім'ї та шлюбу: таблиці, схеми, коментарі : навчально-наочний підручник Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. 266 с.

28. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.

29. Ярич О. Я. Особливості вивчення вольових якостей в загальній психології та тифлопсихології / О. Я. Ярич // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2016. Вип. 32(2). С. 314-320.